

*Tačka za kontakt po pitanju Roma i Sinta
Odjel za ljudska prava, Program za borbu protiv trgovine ljudima*

**Trenutno stanje
Podizanje svijesti za romske aktiviste/kinje po pitanju
trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi**

Varšava, april 2006. godine

SADRŽAJ

Kratak pregled	2
I. Pozadina problema	3
II. Šta je trgovina ljudima?	4
<i>Da li je saglasnost žrtve važna?</i>	5
<i>Šta je specifično za trgovinu djecom?</i>	5
<i>Šta ne predstavlja trgovinu ljudima?</i>	6
<i>Karakteristike i različiti oblici trgovine ljudima</i>	6
<i>Uticaj trgovine ljudima na žrtve</i>	7
<i>Prava žrtava trgovine ljudima</i>	8
III. Procjena trgovine ljudima u romskim zajednicama u Jugoistočnoj Evropi	8
<i>Faktori podložnosti trgovini ljudima u romskim zajednicama</i>	9
<i>Slučajevi trgovine ljudima i načini trgovanja ljudima u romskim zajednicama</i>	10
<i>Albanija</i>	10
<i>Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija</i>	11
<i>Rumunija</i>	11
<i>Srbija i Crna Gora</i>	11
IV. Izazovi na koje treba odgovoriti u borbi protiv trgovine ljudima u romskim zajednicama	12
<i>Interna ograničenja</i>	12
<i>Dječije prosjačenje</i>	13
<i>Rani brakovi</i>	13
<i>Nedostatak znanja o tome kako imati pristup informacijama i pomoći</i>	14
<i>Nedostatak tačnih podataka o fenomenu trgovine ljudima i kako on utiče na romske zajednice</i>	14
<i>Vanjska ograničenja</i>	15
<i>Društvena marginalizacija Roma</i>	15
<i>Nedostatak insitucionalne podrške za romske zajednice</i>	15
V. Preporuke za buduće aktivnosti	16
<i>Zemlje učesnice</i>	16
<i>Institucije OSCE-a</i>	16
<i>Romske nevladine organizacije</i>	17
<i>Neromske organizacije koje učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima</i>	17
Literatura	19

Kratak pregled

U posljednjih nekoliko godina, Tačka za kontakt po pitanju Roma i Sinta (CPRSI) i Program za borbu protiv trgovine ljudima (ATP) kao dio OSCE-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) su finansijski podržali istraživanje koje se odnosi na pitanje trgovine ljudima u romskim zajednicama u sljedećim zemljama: u Albaniji, Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji, Rumuniji i Srbiji i Crnoj Gori.¹ Potom je održan regionalni okrugli sto u Beogradu od 22. do 24. oktobra 2004. godine kako bi se razgovaralo o ovom pitanju. Rezultati istraživanja ističu hitnu potrebu da se poradi na ovom pitanju. Svi izvještaji posebno pozivaju na povećanje aktivnog učešća romskih predstavnika/ca i nevladinih organizacija u ulaganju napora i mrežama u borbi protiv trgovine ljudima, posebno na poljima istraživanja, podizanja svijesti, prevencije, izgradnje kapaciteta i razmjene pozitivnih iskustava.

Na osnovu opšteg pregleda koji su dali/e učesnici/ce i konsultanti/tkinje na regionalnom okruglom stolu, Romi/kinje su posebno podložni da postanu žrtve trgovine ljudima. Ovo je posebno slučaj s djecom jer nisu zaštićeni državnim mehanizmima za socijalnu zaštitu, između ostalog zbog nedostatka dokumenata o prijavi u matične knjige rođenih. Ovo je zakomplikovano manjkom informacija kod nadležnih državnih organa vezano za prirodu i učestalost pojavljivanja trgovine ljudima među Romima, posebno među djecom.

Negativni društveni okvir koji doprinosi trgovini ljudima među romskim zajednicama ističe širu socijalno-ekonomsku i političku potrebu za uključenjem ovog dijela populacije Jugoistočne Evrope u državne, regionalne i lokalne reforme. Faktor koji utiče na povećanje trgovine ljudima je povezan sa zemljama porijekla sa nestabilnim ekonomskim i političkim sistemima koje još uvijek prolaze kroz tranziciju ka demokratskim principima. Ovo je kombinovano sa niskim nivoima sprovođenja zakona i zaštite ljudskih prava i još više pogoršano malom mogućnosti zaposlenja.

Za mnoge zajednice Roma postoje dva elementa koja se odnose na rizik/podložnost da postanu žrtve trgovine ljudima. Prvi je isključenje iz društva i negativan stereotip koji čini Rome izolovane od većine stanovništva. Drugi je opšti nedostatak integrisanja inicijativa vezanih za trgovinu ljudima u šire službe socijalne zaštite kao što su zdravstvene i obrazovne usluge gdje preventivne mjere mogu biti najefikasnije.

Takođe postoji hitna potreba da se razviju lokalne, regionalne i državne mreže romskih NVO-a i predstavnika/ca koji/e su sposobni/e da se pozabave trgovinom ljudima u svojim zajednicama. Da bi se Romi/kinje aktivisti/kinje osnažili/e da se pozabave pitanjem trgovine ljudima, potrebni su programi obuke za izgradnju kapaciteta i radionice koje ističu njenu prirodu. Ovo se treba učiniti na uključiv način tako što će se koordinirati aktivnosti sa organizacijama koje se bore protiv trgovine ljudima kao i sa organizacijama koje generalno rade na implementaciji ljudskih prava. Predstavnike/ce Roma i NVO-e bi trebalo uključiti u napore da se istraži pitanje trgovine ljudima i za njega vezano prikupljanje podataka.

Podizanje svijesti među predstavnicima/ama Roma se mora odvijati u okviru šireg socijalno-ekonomskog okvira zasnovanog na ljudskim pravima. Napori da se izgradi povjerenje među Romima i neromskim organizacijama treba da započnu od prihvatanja činjenice da rješenja traže doprinos i Roma i onih koji nisu Romi ukoliko se želi imati dugoročan efekat.

---

¹ Izvještaje o procjeni OSCE ODIHR-ove Tačke za kontakt po pitanju Roma i Sinta možete naći na www.osce.org/odihhr/documents

Kao što su naveli/e predstavnici/e Roma na okruglom stolu u Beogradu, ključni izazov za mnoge romske zajednice je kako poštovati principe univerzalnih ljudskih prava zadržavajući identitet etničke i kulturne grupe. Ovo je izazov koji treba na kraju ipak sami Romi da zadovolje. Da bi se ovo dogodilo, mora postojati institucionalna podrška od strane već ustanovljenih mreža u borbi protiv trgovine ljudima, državnih struktura i lokalnih vlasti. S tim ciljem, dat je skup preporuka za zemlje članice OSCE-a, institucije OSCE-a, romske nevladine organizacije i neromske organizacije koje učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima.

I. Pozadina problema

Ohrabreni prenošenjem iskustva među Romima u okviru zajedničkog projekta Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava, Vijeća Evrope i Evropske Komisije, nazvan "Romi i Pakt za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi" koji se sprovodio u 2001.-2002. godini, ODIHR-ova Tačka za kontakt po pitanju Roma i Sinta (CPRSI) je izgradila postojeću mrežu sastavljenu od romskih žena, predstavnika Roma i nevladinih organizacija ustanovljenih u skladu s ovim programom. Takav mentorski pristup koji je korišten u okviru programa je pomogao učesnicima/ama u izgradnji kapaciteta i shvatanju da postoji određen broj problematičnih pitanja u romskim zajednicama. Ova pitanja su uključivala unutrašnja ograničenja zbog romske kulturne prakse kao što su rani brak i činjenice da djeca rade. Pošto su ova pitanja veoma osjetljiva i malo im je pažnje posvećeno u romskim zajednicama, potreba da se započne dijalog i daju informacije je postala evidentna ukoliko se žele pronaći rješenja. Takođe, ODIHR je uvidio jaz između romskih predstavnika/ca i nevladinih organizacija i širih mreža koje učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima.

U bliskoj saradnji sa Programom za borbu protiv trgovine ljudima u okviru Odjela za ljudska prava, CPRSI razvija okvir za rad na pitanju trgovine ljudima među zajednicama Roma i Sinta posebno vezano za djecu u Srednjoj i Jugoistočnoj Evropi. Priciznije rečeno, CPRSI je preduzeo istraživanje kako bi prikupio informacije vezano za slučajeve trgovine ljudima u romskim zajednicama sa fokusom na rastući fenomen trgovine djecom. Ono što je najvažnije, posebna pažnja se posvećuje identifikovanju Roma/kinja koji/e će biti nosioci/teljke budućih aktivnosti u projektima. U tom cilju su se ODIHR-ove aktivnosti usredsredile na oblasti kao što su izgradnja kapaciteta i podizanje svijesti za civilno društvo, agencije za sprovođenje zakona i medije. Aktivnosti na prevenciji su se skoncentrisale na jačanje državnih mehanizama i nevladinih aktera/ki u identifikovanju žrtava trgovine ljudima i kroz podizanje svijesti među trgovanim osobama o pravu na zaštitu i mogućnosti ostvarivanja svojih prava.

Nakon traženja pristupa mrežama koje se bore protiv trgovine ljudima od strane određenog broja romskih aktivista/kinja iz Jugoistočne Evrope, ODIHR je započeo određene inicijative da se pomogne podizanje svijesti i izgradnja kapaciteta među romskim nevladinim organizacijama i neromskim NVO-ima koji rade na ovom zahtjevnom problemu.

Krajem 2003. godine i u okviru OSCE-ovog Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i Akcionog plana za poboljšanje položaja Roma i Sinta u regionu koji pokriva OSCE, ODIHR-ovoj Tački za kontakt po pitanju Roma i Sinta (CPRSI) je posebno dato u zadatak da se pozabavi pitanjem trgovine ljudima u zajednicama Roma i Sinta.²

---

² Dvije Odluke OSCE-ovog Ministarskog Vijeća (Maastricht 2003) – OSCE-ov Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima i Akcioni plan za poboljšanje položaja Roma i Sinta u regionu koji pokriva OSCE možete naći na www.osce.org/odihr/document

CPRSI i ATP su 2003. godine inicirali projekat nazvan «Podizanje svijesti među romskim aktivistima/kinjama po pitanju trgovine ljudima» sa izvještajem u vezi istraživanja o trgovini djecom iz zajednica Roma i Egipćana u Albaniji. Nakon toga, serija sličnih izvještaja koji su nastali fokusirali su se posebno na to kako problem trgovine ljudima utiče na romske zajednice u Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji, Rumuniji i Srbiji i Crnoj Gori. Kako bi se dubiozno fokusirali na to kako se trgovina ljudima odražava na romske zajednice u ovim zemljama, proširen je inovativni pristup istraživanju koji je poduzet tokom sprovođenja Programa o Romima i Paktu za stabilnost. Ovaj pristup je uključio udruživanje romskih NVO-a koje su zainteresovane i sposobne da se bore protiv trgovine ljudima sa neromskih NVO-ima čija je zadaća borba protiv trgovine ljudima, a koji su već poznati u svom radu na ovom pitanju. Rezultati su predstavljeni na ODIHR-ovom regionalnom okruglom stolu održanom od 22. do 24. oktobra u Beogradu, kojem su prisustvovali romski aktivisti/kinje i stručnjaci/kinje iz raznih NVO-a i međunarodnih organizacija koje rade na zaustavljanju trgovine ljudima u regionu Jugoistočne Evrope.

Pošto je trgovina ljudima relativno nov problem za predstavnike/ce Roma/kinja i romskim NVO-ima, sveukupan cilj okruglog stola je bio da romski/ske aktivisti/kinje koji/e žele da steknu više iskustva o ovoj temi, steknu vještine u podizanju svijesti i izgradnji kapaciteta. Takođe je okrugli sto dao mogućnost za romske i neromske nevladine organizacije aktivne u Jugoistočnoj Evropi da razmijene preporuke za svaku narednu projektnu aktivnost koju će ODIHR eventualno podržati. Da bi se postigli ovi ciljevi, okrugli sto se fokusirao na uvođenje osnovnih definicija koje se odnose na trgovinu ljudima, a posebno na trgovinu djecom. Obrađena su sljedeća pitanja: razjašnjeni su osnovni termini i pravne definicije kao što je trgovina ljudima i razlika između trgovine ljudima i krijumčarenja; prostitucija i trgovina ljudima; međunarodna posvećenost borbi protiv trgovine ljudima i najbolja praktična iskustva.

II. Šta je trgovina ljudima?

Univerzalno prihvaćena pravna definicija trgovine ljudima se može naći u članu 3(a) Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno žena i djece, (“Protokol o trgovini ljudima”) kojim se dopunjava Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (“Konvencija o transnacionalnom organizovanom kriminalu”). Ovo je ponovljeno u OSCE-ovom Akcionom planu za borbu protiv trgovine ljudima usvojenom od strane OSCE-ovog Ministarskog Vijeća 2003. godine, i Konvenciji Vijeća Evrope o aktivnosti protiv trgovine ljudima (“Varšavska Konvencija za borbu protiv trgovine ljudima”).

U skladu s tim, trgovina ljudima znači sljedeće:

“[.]vrbovanje, prevoz, prenos, smještaj i primanje osoba pomoću sredstava prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili ranjivog položaja ili davanje ili primanje isplata ili koristi da bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje će značiti najmanje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, potčinjenost ili uklanjanje organa”.

Trgovina ljudima vodi kršenju osnovnih ljudskih prava žrtava. Većina zemalja članica OSCE-a se obavezalo da će trgovinu ljudima učiniti kažnjivom kao ozbiljno krivično djelo. Mnogi su već uveli relevantne odredbe u svoje državne krivične zakone.³

³ Za ažuriran pregled zemalja potpisnica Protokola o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno žena i djece kojim se dopunjava Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, vidi http://www.unodc.org/unodc/en/crime_cicp_signatures_trafficking.html.

Vrijedi pomenuti da Varšavska Konvencija eksplicitno kaže da se trgovina ljudima može desiti i unutar iste zemlje i da je većina zemalja Jugoistočne Evrope kriminalizovala trgovinu ljudima u okviru jedne države.⁴ Većina vlada u Jugoistočnoj Evropi je takođe usvojila, ili su u procesu pravljenja nacrt, državnih planova akcije koji ističu mjere protiv trgovine ljudima u tim zemljama. Takođe je većina zemalja Jugoistočne Evrope usvojila glavne postojeće pravne i političke međunarodne konvencije i dokumente koji ih obavezuju da sprječavaju trgovinu ljudima, zaštite žrtve trgovine ljudima i da kazne trgovce ljudima.

Elementi krivičnog djela trgovine ljudima su sljedeći:

- 1) **Aktivnosti:** vrbovanje, prevoz, prenos, smještaj i primanje osoba;
- 2) **Sredstva:** “prijetnja ili upotreba sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe moći ili ranjivog položaja ili davanje ili primanje isplata ili koristi da bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom”;
- 3) **Svrha:** Iskorištavanje. Iskorištavanje uključuje “najmanje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, potčinjenost ili uklanjanje organa.”⁵

Da li je saglasnost žrtve važna?

Saglasnost žrtve je irelevantna gdje se koriste sredstva prisile ili obmane.⁶ U tom kontekstu, važno je da se shvati da žrtvino saznanje da će on/a biti uključena u recimo prostituciju ne isključuje nju/njega od toga da postane žrtva trgovine ljudima. Iako je bila/o svjesna/tan *prirode* posla, on/a je možda bio/la zavarana/a vezano za *uslove* rada, ili su bili pod prisilom ili iskorišteni na radu.

Šta je specifično za trgovinu djecom?

U slučaju trgovine djecom, elemenat “sredstva” (prisila ili obmana) se ne traži da se ustanovi krivično djelo trgovine djecom.⁷ Drugim riječima, obaviti bilo koje djelo navedeno u gornjoj definiciji trgovine ljudima sa namjerom *da se iskoristi (eksploatiše)* predstavlja trgovinu djecom. Trgovina djecom je stoga definisana kao “akt vrbovanja, prevoza, prenosa, smještaja i primanja djece u svrhu iskorištavanja bilo u okviru ili van zemlje.”⁸

Ono što je važno u kontekstu trgovine djecom, Protokol o trgovini ljudima, Konvencija o pravima djeteta i Varšavska Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima, definišu djecu kao osobe koje imaju manje od 18 godina starosti.⁹ Ukoliko je godište mlade žrtve nejasno “on/a će se smatrati djetetom i pružice joj/mu

---

⁴ Za tekst Konvencije i izvještaj sa objašnjenjem vidi http://www.coe.int/T/E/human_rights/trafficking/PDF_Conv_197_Trafficking_E.pdf

⁵ Član 3 (a), Protokola Ujedinjenih nacija o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima (Protokol o trgovini ljudima možete naći na www.unodc.org/unodc/trafficking_protocol.html; vidi takođe član 4 (c), Konvencije Vijeća Evrope o aktivnosti protiv trgovine ljudima.

⁶ Član 3 (b), Protokol o trgovini ljudima.

⁷ Član 3(c), Protokol o trgovini ljudima; vidi takođe član 4 (c), Varšavska Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima.

⁸ UNICEF-ove Smjernice za zaštitu prava djece, žrtava trgovine djecom u Jugoistočnoj Evropi (maj 2003. godine) možete naći na www.seerights.org

⁹ Član 3 (d), Protokol o trgovini ljudima; član 1, Konvencija o pravima djeteta; Član 4 (d), Varšavska Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima.

se posebne mjere zaštite do utvrđenja njenih/njegovih godina.”¹⁰

Važna pravna i politička sredstva u borbi protiv trgovine djecom uključuju sljedeće:

- Konvencija o pravima djeteta i Opcioni Protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji;
- Konvencija o zabrani i trenutačnoj aktivnosti radi eliminacije najgorih oblika dječijeg rada.
- Haška Konvencija o zaštiti djece i saradnji vezano za međudržavna usvajanja djece.

Važno je istaći da je Dječiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF) obezbijedio posebne Smjernice za zaštitu prava djece, žrtava trgovine djecom koje razvijaju minimalne standarde za države kad identifikuju i pomažu djecu žrtve: dječija prava su osnova za sve intervencije; u svako doba, najbolji interes djeteta je primarna zadaća; treba da se poštuje pravo na nediskriminaciju; treba poštovati mišljenje djeteta u svako doba; dijete ima pravo na informacije i povjerljivost i na posebne mjere zaštite. Jednako značajan je akcenat koji smjernice stavljaju na obuku svih agencija koje su uključene u rad sa djecom, žrtvama trgovine djecom.

Zahtijevaju se posebne mjere pomoći koje odgovaraju različitim stadijima djetinjstva i adolescentskog razvoja posebno vezano za intervju, identifikaciju i proces upućivanja žrtve trgovine djecom. Takođe bilo koje mjere usmjerene ka pomaganju djeci žrtvama trgovine djecom moraju biti sveobuhvatne. Potreba za integrativnim pristupom je jasno istaknuta u izvještaju UNICEF-a i Save the Children Norveška iz 2003. godine koji iznosi rezultate istraživanja koje je sprovedeno po pitanju trgovine djecom u Bosni i Hercegovini.: “Potrebno je hitno ojačati cjelokupne mjere zaštite za djecu, kroz uzajamno djelovanje roditelja, rodbine i zajednice da preuzmu svoju obavezu uz podršku vladinih institucija – obrazovanja, zdravstvene zaštite i drugih - gdje bi vladine i nevladine institucije intervenisale u slučaju neuspjeha porodične zaštite.”¹¹

Šta ne predstavlja trgovinu ljudima?

Trgovina ljudima se često miješa sa drugim krivičnim djelima iako bi trebalo da se razlikuje od drugih djela kao što su:

Krijumčarenje ljudima: Krijumčarenje je ilegalno prevoženje osoba preko državnih granica u svrhu ostvarivanja zarade dok trgovina ljudima ne mora da predstavlja ilegalan prelazak granice (može se desiti preko legalnog graničnog prelaza ili u okviru iste države). Ono što je bitnije je da iskorištavanje nije elemenat krivičnog djela krijumčarenja, dok s druge strane predstavlja jednu od glavnih odlika trgovine ljudima. Svrha trgovine ljudima je iskorištavanje i u praksi trgovina ljudima često znači ozbiljno iskorištavanje ili ropski položaj žrtava (kretanje osobe se koristi da poveća izolaciju i ugroženost) U nekim okolnostima gdje dođe do iskorištavanja, krijumčarenje se međutim može razviti u trgovinu ljudima. Krijumčarenje generalno kraće traje i prestaje kada ilegalni imigrant stigne na ciljanu destinaciju. Kod trgovine ljudima, prisila i iskorištavanje često počinje kada je kretanje osobe završeno.

Karakteristike i različiti oblici trgovine ljudima

Trgovina ljudima se dešava u mnogim društvima i nije određena etničkom pripadnosti. Veliki broj slučajeva trgovine ljudima uključuje osobe niskog socijalno-ekonomskog statusa, posebno žena i djece. Žrtve trgovine su u većini slučajeva osiromašene i diskriminisane u javnim sferama života kao što je zaposlenje i obrazovanje. U ovim okolnostima, ekonomsko preživljavanje često uključuje traženje

¹⁰ Član 10 (3), Varšavska Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima.

¹¹ Izvještaj UNICEF-a i Save the Children (Norveška) iz 2003. godine možete naći na <http://sobek.colorado.edu/SOC/People/Faculty/rosga/FINAL%20CHILD%20TRAF%20REPT.htm>.

mogućnosti u inostranstvu ili u većim urbanim centrima. Iako se trgovina ljudima često dešava među različitim zemljama, takođe postoji interna trgovina ljudima. Trgovci ljudima iskorištavaju ove uslove, nude naizgled legitimno zaposlenje i finansijsku satisfakciju sa namjerom da unajme/prodaju osobe u svrhu prisilnog rada, prostitucije ili prosjačenja.

Oblici trgovine ljudima variraju od seksualne eksploatacije, organizovane prostitucije, prisilnog rada i uličnog prosjačenja do prodaje organa i sitnih krađa. Djeca su posebno pod rizikom jer bi mogla biti zavedena lažnim osjećajem sigurnosti od strane trgovaca ljudima. Za mnoge romske zajednice, slično drugim sektorima društva koji su siromašni, pojedinci/ke postaju potencijalne žrtve trgovine ljudima zbog toga što vjeruju obećanjima trgovca o boljem životu. Često se u novinama objavljuju lažni oglasi obećavajući posao u stranim zemljama kao što su poslovi kućedomačice, konobarice, plesačice ili manekenke. Ostali primjeri uključuju mlade/nevjeste naručene poštom ili lažna obećanja trgovaca koji natjeraju žrtve u ropstvo zbog dugovanja.

Isto kao što trgovina ljudima može imati više oblika, sredstva korištena od strane trgovaca da drže i zadrže osobe kako bi ih iskorištavali su takođe različita; dole su navedeni neki uobičajeni primjeri:

Metodi za postizanje iskorištavanja¹²:	
♦	Ograničenje slobode kretanja osobe i lišenje slobode
♦	Zadržavanje lične karte ili pasoša osobe s ciljem sprječavanja njega/nje od odlaska
♦	Nema odgovarajuće minimalne nadoknade za rad osobe
♦	Ropstvo zbog duga
♦	Kupovina i prodaja osobe
♦	Prisilna ovisnost o drogama ili alkoholu
♦	Prijetnje da će nauditi osobi ili njenim/njegovim članovima porodice
♦	Fizička, seksualna i psihička zloupotreba

Jedna žrtva trgovine ljudima može biti iskorištena u više svrha. On/a je možda na početku bio/la vrbovan/a radi seksualnog iskorištavanja i onda natjeran/a da se bavi prosjačenjem i drugim oblicima rada.¹³

Uticao trgovine ljudima na žrtve

Uslovi u kojima se nađu trgovane osobe su često opasni, ako ne i opasni po život i mogu uključiti zloupotrebu i prisilu od strane trgovaca kroz i u posebnim stadijima procesa trgovine ljudima. Često žrtve trgovine ljudima pate od direktne fizičke zloupotrebe kao što je tuča, mučenje, silovanje, gladovanje i ponižavanje, i drže se u uslovima u kojima su osobe podložne iskorištavanju i zastrašivanju. Ovakvi uslovi često izlažu žrtve trgovine ozbiljnim zdravstvenim i mentalnim rizicima, uključujući ozbiljne traume i bolesti. Regionalni IOM-ov seminar o zdravstvenim posljedicama koje snose žrtve trgovine ljudima bilježi nedavne medicinske rezultate koji povezuju povrede tokom različitih stadija trgovine ljudima sa posljedicama za zdravlje.¹⁴ Neke od ovih posljedica za zdravlje su ilustrovane dole:

Povreda nanešena tokom različitih stadija procesa trgovine ljudima	Posljedice povrede za zdravlje
Fizičko nasilje	Fizička nesposobnost
Seksualna zloupotreba	Seksualno i reproduktivno zdravlje

¹² Nikolic-Ristanovic et al, "Trgovina ljudima u Srbiji", (OSCE, 2004. godine), str. 83.

¹³ Kao što drugi godišnji izvještaj o žrtvama trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi (IOM, 2005. godina) ističe: "...21.3% žrtava u Jugoistočnoj Evropi kojima je pomognuto u 2003. godini i 10.9% u 2004. godini su iskorišteni/e u dvije ili više svrha."

¹⁴ Za više informacija, posjetite www.iom.int/documents/officialtxt/en/iomtrafficking_9_11June.PDF

Psihička zloupotreba	Slabo mentalno zdravlje
Prisilna upotreba droga i alkohola	Zloupotreba opojnih sredstava
Društvena ograničenja i manipulacija	Loše društveno stanje

Djeca su posebno pod rizikom od negativnih posljedica trgovine ljudima. Nedavni izvještaj organizacije koja se bori protiv trgovine ljudima, Terre des Hommes, nazvan: "Djeca kao roba? Trgovina djecom i šta učiniti po tom pitanju?" daje detalje kako trgovina ljudima utiče na djecu pošto imaju tendenciju ka: "...strahu, depresiji, niskom samopoštovanju i osjećaju sopstvene vrijednosti, slabe društvene vještine, ljutnji i nasilju, nesposobnosti da vjeruju i izgrade značajne odnose sa ljudima u kasnijim stadijima života, zamagljene uloge i granice, čine se "starijim" nego što jesu ("pseudozrelost"), imaju seksualizirano ponašanje, osjećaj krivice, srama, osjećaj da su drugačiji od ostalih, izolacije, upotreba i zloupotreba opojnih sredstava, samonanošenju povreda (uključujući samoubistvo), posttraumatskom stresnom poremećaju (i mnogim drugim)."

Prava žrtava trgovine ljudima

Predloženi principi i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima usvojene od strane Kancelarije Visokog Komesarijata za ljudska prava Ujedinjenih nacija (UNOHCHR)¹⁵ ističu osnovne principe i standarde zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima.¹⁶

Glavna prava žrtava trgovine ljudima kao što je istaknuto Predloženim principima i smjernicama su:

- Da budu informisani o svojim pravima i pomoći koja je na raspolaganju od trenutka kada postoji pretpostavka da su mogli biti trgovani;
- Da ne budu pritvoreni, da nije podnesena krivična prijava ili da se neće krivično goniti zbog ilegalnog ulaska u zemlju ili zbog njihovog učešća u nezakonitim aktivnostima do te mjere da je takvo učešće direktna posljedica njihove situacije kao trgovanih osoba;
- Da budu zaštićeni od daljeg iskorištavanja i povreda i da imaju pristup adekvatnoj fizičkoj i psihološkoj brizi. Takva zaštita i briga se neće usloviti mogućnosti ili voljom trgovane osobe da saraduje u pravnom postupku protiv trgovca ljudima;
- Pristup pravnoj i drugim vrstama pomoći tokom trajanja bilo kojeg krivičnog, parničnog ili drugog postupka protiv trgovca ljudima;
- Pristup efektivnim i odgovarajućim pravnim lijekovima, uključujući kompenzaciju; i
- Siguran povratak u zemlju porijekla ili zakonske alternative repatrijaciji.

III. Procjena trgovine ljudima u romskim zajednicama u Jugoistočnoj Evropi

U posljednjoj deceniji i po došlo je do povećanja trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi. Ovo odgovara dramatičnoj izmjeni u socijalno-ekonomskim i političkim strukturama u cijelom regionu. Kao što je naveo Evropski Centar za zaštitu prava Roma (ERRC), kao rezultat toga, posebno se romska populacija

¹⁵ Za tekst Predloženih principa i smjernica (Recommended Principles and Guidelines), vidi <http://www.ohchr.org/english/issues/trafficking/standards.htm>.

¹⁶ Za dobar pregled međunarodnih standarda primjenjivih na žrtve trgovine ljudima, vid Angelika Kartusch i Katy Thompson, *Trafficking in Persons, Witness Protection and the Legislative Framework of the Republic of Moldova: An Assessment* (OSCE, 2003). Trgovina ljudima, zaštita svjedoka i zakonodavni okvir Republike Moldavije: Procjena (OSCE, 2003. godina) Izvještaj možete naći na <http://www.osce.org/moldova/13429.html>. Za više informacija, vidi takođe Report of the EU Expert Group on Trafficking in Human Beings (Brussels, 22 December 2004), in particular its chapter 5 on Assistance, protection and social inclusion of trafficked persons, Izvještaj ekspertne grupe o trgovini ljudima Evropske Unije (Brisel, 22.12.2004. godine), posebno poglavlje br. 5, o Pomoći, zaštiti i uključanju trgovanih osoba u društvo, na: http://europa.eu.int/comm/justice_home/doc_centre/crime/trafficking/doc/report_expert_group_1204_en.pdf. (neslužben prevod)

našla pod udarom četiri različita, ali međusobno vezana faktora: rašireno siromaštvo, društvena marginalizacija, kolaps struktura institucionalne podrške, i konačno, diskriminacija u odnosu na većinu stanovništva u određenim društvima.

U Jugoistočnoj Evropi mnoge organizacije koje se bore protiv trgovine ljudima kao što su UNICEF, Save the Children, IOM i UNOHCR su izvjestile značajno vidljivo prisustvo Roma, posebno žena i djece među osobama koje su podložne da postanu žrtve trgovine ljudima.

Faktori pritiska na romske zajednice kao rezultat postsocijalističkih prilagođavanja na tržišnu ekonomiju povezana sa izbijanjem etničkih građanskih ratova u regionu, učinilo je da zakomplikuje ionako složen skup problema koju su tradicionalno mučili romske zajednice. Posebno ne treba podcijeniti uticaj uklanjanja bilo koje vrste "sigurnosne mreže" koju država obezbjeđuje romskim zajednicama. Rezultat je uveliko bio povećanje i produbljivanje sistematskog rasizma kombinovanog sa daljim društvenim pomjeranjima pošto se romska populacija povlači u odvojen život na granici sa većinskim dijelom društva. Romske zajednice su sve više lake mete za organizovane lance kriminala koji kupe plijen zbog njihove marginalizovane pozicije u evropskom društvu.

Faktori podložnosti trgovini ljudima u romskim zajednicama

Faktori podložnosti za žrtve trgovine u romskim zajednicama su često biti rezultat sljedećih socijalno-ekonomskih aspekata: siromaštva (posebno feminiziranje siromaštva), nasilja u porodicama, društvene diskriminacije, nezaposlenosti, povećanja broja romskih raseljenih lica i izbjeglica, nedostatak pristupa obrazovanju i onedavno stroga politika migracije u zemlje Zapadne Evrope. Takođe aspekt potražnje iz zemalja destinacije kao što je jeftina radna snaga i seksualne usluge stvara faktor ponude za trgovce ljudima u zemljama porijekla često kao rezultat siromaštva i marginalizacije.

Istovremeno, informisanost među Romima o trgovini ljudima je ograničena. Nedostaju inicijative sprječavanja trgovine ljudima u romskim zajednicama. Takođe, ODIHR-ovi državni izvještaji o procjeni su pronašli sljedeće zajedničke elemente prisutne u ciljanim zemljama: marginalizacija, siromaštvo, niski nivoi obrazovanja, visok nivo migracije iz ruralnih u urbane zone, veliki broj zanemarene djece i nefunkcionalne porodice, i što je najvažnije, nedostatak informacija o tome kako trgovina ljudima utiče na romske zajednice u ovim zemljama.

Kao što pojašnjava izvještaj Catholic Relief Service-a (CRS-a) o faktorima rizika i elastičnosti trgovanih romskih žena i djece u Srbiji i Crnoj Gori, vladinim institucijama, međunarodnim i nevladinim organizacijama nedostaje puno razumijevanje prirode trgovine ljudima među romskim zajednicama pošto nema podataka koji posebno opisuju problem među romskom populacijom. Kao što izvještaj kazuje, "Nevidljivost trgovine ljudima među romskim ženama i djecom u društvenim institucijama nije samo nedostatak nego pokazatelj šireg društvenog stava prema Romima i problemima sa kojima se susreću. Romi su isključeni iz društvenih trendova i žive na ivici društva čak i kad se radi o važnim pitanjima kao što je trgovina ljudima".

Pošto mnoge organizacije koje se bore protiv trgovine ljudima raspravljaju o značajnom prisustvu Roma među žrtvama trgovine ljudima, postoji malo kvalitativnih i kvantitativnih podataka koji bi podržali ovu tvrdnju. Ovo umanjuje efektivnost projekata i programa koji imaju za cilj inicijative za borbu protiv trgovine ljudima. Razlog za ovo je da većina statističkih podataka prikupljenih o žrtvama trgovine ljudima nije objedinjeno po etničkoj pripadnosti. Ovo čini teškim, ako ne i nemogućim, vršenje identifikacije, monitoringa i prevencije.

Dok faktori ugroženosti/podložnosti nisu zagarantovani uzroci trgovine ljudima što znači da neće svi siromašni ili marginalizovane društvene grupe postati žrtve trgovine ljudima, rizici postoje zbog ovih faktora i povećavaju mogućnost da se ugroženi pojedinci lakše nađu u mrežama trgovaca ljudima. Uzročnici siromaštva su ti koji stvaraju lakše mete za trgovce. To za posljedicu ima da mnoge inicijative u borbi protiv trgovine ljudima pozivaju na fokusiranje na smanjenje faktora ugroženosti za rizične društvene grupe kao način da se spriječi trgovina ljudima.

Slučajevi trgovine ljudima i načini trgovanja ljudima u romskim zajednicama

Metode vrbovanja u romskim zajednicama variraju. Počinioci/teljke mogu biti iz vanjskih društvenih krugova žrtve trgovine ljudima, ili unutrašnjih, čak i članova porodice. Kao što ERRC opisuje u svom pregledu u nedavno obavljenoj kvalitativnoj procjeni Svjetske banke socijalno-ekonomskog, kulturnog, institucionalnog i historijskog položaja Roma i egipatskih zajednica u Albaniji, "Iznenadujuće, u relativno prosperitetnim romskim mjestima, djevojke ili žene mogu biti privučene da se bave prostitucijom od strane albanskih poznanika koji steknu povjerenje porodica dajući lažne prijedloge za brak, ili poslovne aranžmane sa članovima porodica koji dozvoljavaju prodaju ili unajmljivanje djevojaka i žena. Na ovaj način albanski trgovci ljudima uspijevaju da uvedu romske djevojke i žene u prostituciju."

Albanija

ODIHR-ov izvještaj o trgovini romske i egipatske djece u Albaniji¹⁷ ističe dva uobičajena načina trgovanja ljudima: prosjačenje i prostitucija. Prvi način uključuje trgovinu zbog prosjačenja i "druge neformalne/nezaštićene aktivnosti" kao što je prodaja ruža, pranje prozora automobila, sviranje instrumenata." U skladu sa rezultatima izvještaja u okviru ovog oblika trgovine ljudima, seksualna eksploatacija se pojavljuje "pošto su mnoga djeca, posebno djevojčice, seksualno iskorištene zbog prostitucije i dječije pornografije." U izvještaju je rečeno da je često ovaj tip trgovine djecom prihvaćen od roditelja koji obično "nisu svjesni okrutnih uslova koje će dijete iskusiti u stranoj zemlji. Mnogi roditelji daju svoju djecu uz obećanja da će dobiti obrazovanje i bolje uslove života za dijete."

Drugi način trgovine djecom iz albanskih romskih i egipatskih zajednica naveden u ODIHR-ovom izvještaju tiče se trgovine radi prostitucije, obično u Italiju i Grčku. Rezultati izvještaja opisuju glavne metode ovog tipa trgovine kao što su kidnapovanja, prodaja od strane članova porodice, lažni brakovi, ili da dijete samo odlazi. Izvještaj citira slučajeve o kojima su izvijestili romski NVO-i gdje roditelji prodaju svoje kćeri da se bave prostitucijom. Prema izvještaju, tri glavna razloga za trgovinu radi prostitucije su: siromaštvo, rani brak i nedostatak mogućnosti za zaposlenje zbog isključenja iz društva i društvene marginalizacije.

Drugi važan faktor koji doprinosi trgovini ljudima među romskim stanovništvom je nedostatak službene dokumentacije kao što su podaci o prijavi u matične knjige rođenih kod lokalnih i državnih vlasti. Ovo olakšava trgovcima da vrbuju žrtve, posebno zbog seksualne eksploatacije i prisilnog rada, i da ih prevoze i smještaju u zemlje destinacije. Onda se efektivno prodaju kao roba kojom se stiče dobit što predstavlja neku vrstu ropstva. Ovo se često dešava u situaciji ovisnosti, gdje je žrtva prinuđena da se osloni na trgovca da bi preživjela. Rad se obavlja pod prisilom sa malo nade da će moći pobjeći.

Izvještaj romske NVO, Amaro Drom, koja se bavi razvojem zajednice i daje detalje o fenomenu trgovine ljudima među Romima širom Albanije, navodi probleme za inicijative u borbi protiv trgovine ljudima koji nastaju zbog nedostatka zvanične dokumentacije: "Postoje brojne barijere pri pomaganju djeci koja rade ili su iskorištena na ulicama Grčke. Nedostatak dokumentacije za imigrante je važan element. Policiji ili socijalnim radnicima/ama iz Arsis-a¹⁸ je često bilo teško da razlikuju da li je osoba koja je bila s djetetom bio/la roditelj ili staratelj/ka, u slučaju kad nemaju identifikacione dokumente. Najgora stvar je da čak i u Albaniji, romska djeca i porodice često ne budu prijavljena u matičnom uredu."

---

¹⁷ CPRSI putovanje u Albaniju zbog procjene trgovine djecom iz romskih i egipatskih zajednica (2003. godina) možete naći na www.osce.org/odihhr/documents

¹⁸ ARSIS je grčka organizacija koja je uključena u inicijative u borbi protiv trgovine ljudima.

Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija

Mnogi međunarodni izvještaji su istakli da je siromaštvo glavni uzrok koji stvara rizik da osobe budu trgovane. Ovo je ilustrovano izvještajem o istraživanju koje je finansijski podržao ODIHR, a obavila romska NVO PHURT u Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji.¹⁹ U izvještaju se kaže da je stopa nezaposlenosti u Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji među najvećim u Evropi gdje su romske zajednice značajno pogođene time. Iako dosta Roma dobija neku vrstu socijalne pomoći, obično je neophodno da se ova primanja dopune prosjačenjem i ilegalnim aktivnostima koje će donijeti prihod.

Izvještaj PHURT-a naglašava da je prosjačenje uobičajen način trgovanja djecom. Rezultati intervjua sa romskim NVO-ima pokazuju da roditelji šalju djecu iz jednog grada u drugi da prosjače, i to i dječake i djevojčice uzrasta od 3 do 18 godina. Takođe se dešavaju slučajevi da romske izbjeglice s Kosova prosjače u zapadnim dijelovima Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije kao i slučajevi romskih maloljetnih djevojčica koje su trgovane u zapadne dijelove Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije da rade u barovima i restoranima ili u svrhu prostitucije.

U skladu sa izvještajem o procjeni, često romska djeca budu uključena u trgovinu tako što ih uvedu "starija djeca, komšije, prijatelji ili možda rodbina i stariji koji žive u njihovoj zajednici (ali takođe osobe iz drugih etničkih zajednica). Takođe izvještaj PHURT-a kaže da taksi vozači često budu posrednici između trgovaca ljudima i žrtava trgovine ljudima u svrhu prostitucije.

Rumunija

Izvještaj o istraživanju u Rumuniji koji je finansirao ODIHR²⁰ ističe činjenicu da mnoga djeca trgovana u svrhu prisilnog rada i prostitucije dolaze iz ruralnih, osiromašenih dijelova zemlje. UNICEF je izvijestio da je neproporcionalan broj trgovane djece dolazi iz institucija kao što su sirotišta. Granična područja Rumunije su takođe pod uticajem trgovine ljudima koja se vrši prema državama na sjeveru kao što je Moldavija.

Izvještaj za Rumuniju raspravlja o tipičnim modelima trgovine djecom, podržavajući UNICEF-ove zaključke da romske žrtve trgovine djecom obično dolaze iz ruralnih ili tzv. getoa na obroncima urbanih centara: "U romskim zajednicama u ruralnoj okolini posebno u Moldaviji, poznata osoba, obično bogata u odnosu na ostatak zajednice vrbuje djecu. Roditelji djece znaju tu osobu koja nudi porodici između 100 i 200 evra godišnje tako da mu roditelji povjere dijete, navodno za kućne, svakodnevne poslove. Roditelji prihvataju ideju da se dijete koristi za rad ne znajući da je ono ustvari trgovano. Onda dijete ulazi u mrežu trgovine ljudima i izvodi se van zemlje."

Srbija i Crna Gora

U studiji koju je finansijski podržao OSCE 2004. godine, a koju je sproveo Viktimološko društvo Srbije pod nazivom "Trgovina ljudima u Srbiji", rečeno je da se najčešći oblik trgovine romskom djecom obavlja u koordinaciji sa organizovanim grupama koje su uključene u određen broj ilegalnih aktivnosti u okviru romskih zajednica. Najbolji izvor informacija vezano za vrbovanje često dolazi iz romskih nevladinih organizacija koje direktno rade na obezbjeđenju pomoći i zaštite za Rome: "Vrbovanje (koje nije vrbovanje u klasičnom smislu riječi) se dešava na ovaj način: svaka romska zajednica ima organizovanu grupu koja kontroliše sve što se dešava u zajednici, uključujući krijumčarenje robom; oni podmićuju

¹⁹ CPRSI istraživačko putovanje u Makedoniju vezano za trgovinu djecom i romske zajednice (2004. godina), na raspolaganju preko CPRSI.

²⁰ OSCE ODIHR CPRSI istraživačko putovanje u Rumuniju "Istraživanje o trgovini djecom među romskom populacijom u Rumuniji" (2004), možete dobiti preko OSCE ODIHR CPRSI.

policiju da ne ulaze u njihovu zajednicu; ako bilo koji član zajednice želi da poduzme bilo kakvu aktivnost, mora prvo tražiti odobrenje grupe...”

U izvještaju se dalje kaže da predstavnici romskih NVO-a izvještavaju da se prodaja djece uglavnom dešava u zemljama Jugoistočne Evrope: “Naši Romi se uglavnom prodaju u Italiju. Prodaju se i dječaci i djevojčice: dječaci radi prisilnog rada, a djevojčice radi prosjačenja i prostitucije. Djeca se transportuju u kartonskim kutijama. U Italiji, djeca od 5 godina se smatraju najvrijednijim zato što mogu raditi 10 ili više godina.”

Romi se opisuju u izvještaju kao najugroženija grupa koja podliježe prosjačenju pošto veoma mnogo pate zajedno sa izbjeglicama, invalidnim licima ili beskućnicima u smislu donošenja prihoda ili pristupa javnim službama u Srbiji. U skladu sa izvještajem, ovo je otežano njihovom tradicijom da se bave prosjačenjem zbog siromaštva, a prosjače i da bi dopunili porodični budžet.

U izvještaju povodom istraživanja u Srbiji i Crnoj Gori koji je ODIHR finansirao, a koji je sprovela romska NVO Bibija kaže se da je najčešći oblik trgovine ljudima u ovoj zemlji seksualna eksploatacija, i da pol žrtve nije relevantan. Dječaci se trguju zbog seksualne eksploatacije zajedno sa djevojčicama. Primarni faktori koji vode podložnosti trgovini ljudima mogu biti, u skladu sa izvještajem, nedostatak obrazovanja i mladost Roma. Obično imaju manje od 18 godina, često nisu prijavljeni, i trgovci ljudima ih vide kao zamjenjiva roba. Pošto roditelji Romi često ne prijave svoju djecu kod vlasti, ovaj nedostatak dokumentacije čini romsku djecu “nevidljivom” lokalnim i državnim vlastima i stoga su lakši plijen trgovcima ljudima da ih lakše prevezu unutar zemlje i preko njenih granica.

IV. Izazovi na koje treba odgovoriti u borbi protiv trgovine ljudima u romskim zajednicama

Jedan od najvećih izazova u borbi protiv trgovine ljudima u romskim zajednicama je obostrano nepovjerenje koje karakteriše odnose između romskih i neromskih organizacija koje rade na pitanju trgovine ljudima. Ovog nepovjerenja takođe ima među Romima i vlastima koje sprovode zakon što otežava identifikaciju i pomoć onima koji postanu žrtve trgovine ljudima. Da bi se bolje razumjelo zašto ova tenzija postoji, sljedeće poglavlje će istražiti neka unutrašnja ograničenja u okviru romskih zajednica i vanjskih ograničenja koje nalazimo u većini društava i neromskim institucionalnim strukturama širom Srednje i Jugoistočne Evrope.

Interna ograničenja

Uopšteno govoreći, tema trgovine ljudima je problematična da se njome bave romske zajednice. Tokom diskusija na okruglom stolu u Beogradu, učesnici su istakli da “kultura tolerancije” preteže među mnogim romskim zajednicama. Ovo se dešava zbog njihovog nedostatka informacija o prirodi trgovine ljudima, drugim riječima prisili i iskorištavanju i postojećim mehanizmima u borbi protiv trgovine ljudima. Ovo je otežano saznanjem mnogih Roma o pogrešnoj percepciji od strane većine populacije prema njihovim tradicijama i običajima koji se često interpretiraju kao poziv na trgovinu ljudima. Među ovima je običaj sklapanja ugovorenih brakova, uključujući sistem davanja miraza koji se često dešava dok je buduća nevjesta još veoma mlada, obično između 12 i 15 godina starosti. Još jedan “prihvatljiv” običaj je da se djeci dozvoljava da dopune porodični budžet radom na ulici kao što je prosjačenje i prodaja sitnih stavki.

Kao rezultat mnogih kulturnih predrasuda onih koji nisu Romi/kinje, romski/e aktivisti/kinje i predstavnici/e su često nevoljni ili čak spriječeni u svojim naporima da se bore protiv trgovine ljudima u romskim zajednicama sa hitnošću koju to pitanje zaslužuje. Preovlađuje pretpostavka u mnogim zemljama da su Romi često trgovci ljudima. Neki aktivisti/kinje vjeruju da bi bavljenje direktno ovim pitanjem, uključujući suočavanje sa činjenicom da su neki/e Romi/kinje često odgovorni/e za slučajeve trgovine ljudima, pridodalo postojećim predrasudama i odvratilo od pokušaja romskih aktivista/kinja da se pozitivno promijene i postanu izjednačeni/e akteri/ke u širem društvu.

Na ODIHR-ovom okruglom stolu je pokrenuto pitanje kako pomiriti tradicionalne običaje koji definišu identitet Roma kao grupe, poštujući principe univerzalnih ljudskih prava. Istaknuta je spoznaja da su romski/e aktivisti/kinje informisani/e o slučajevima trgovine ljudima u romskim zajednicama. Romski/e aktivisti/kinje su istakli/e da ono što nedostaje su otvorene debate o kulturnim praksama koje su utjelovljene u tradicije romskih grupa. Ovo uključuje pitanja kao što su dječije prosjačenje i ugovoreni rani brakovi pred kojima roditelji zatvaraju oči.

Dječije prosjačenje

Romska djeca često počinju raditi u veoma ranoj dobi i često daju važan doprinos porodičnom budžetu. Ovaj rad je obično u obliku nedovoljno plaćenog posla ili aktivnosti koje uključuju prosjačenje, pranje automobila, prodaja cvijeća i sakupljanje starog gvožđa. ODIHR-ov izvještaj za Srbiju i Crnu Goru izvještava da u takvim slučajevima “djeca rijetko zadržavaju novac za sebe. Na naše pitanje da li mogu za prikupljeni novac kupiti hranu za taj dan, djeca kažu da to zavisi od “šefa”, ali u većini slučajeva mogu kupiti vodu i kifle. Djeca budu kažnjena ukoliko ne donesu dovoljno novca.”

Učesnici okruglog stola u Beogradu su pokrenuli pitanje da li ovaj tip dječijeg rada može biti smatran slučajem prisilnog dječijeg rada. Neki učesnici su rekli da je posebno teško identifikovati slučajeve prisilnog rada pošto običaj da djeca pomažu svoju bližu porodicu ne potiče od siromaštva nego od tradicionalnog načina života Roma. Tradicija je reakcija na vjekovima dugo isključenje iz društvenih tokova i marginalizaciju i smatra se načinom da romska djeca rano nauče o teškoćama sa kojima će se susretati u životu. Neki učesnici je vide kao priliku da ojačaju, podijele i razviju odgovornost prema rodbini. U suprotnom, neće moći preživjeti svoju neprijateljsku okolinu i biti korisni svojoj zajednici kad odrastu.

Ipak, kao što navode izvještaji o istraživanjima iz Albanije i Rumunije, problemi iskorištavanja djece u romskim zajednicama su često zakomplikovani činjenicom da roditelji ne znaju sa čim se njihova djeca često susreću kada se prevoze da rade u inostranstvo ili u samoj zemlji. Izvještaj kazuje da jednom kad roditelji shvate da su prevareni, obično ponovo ne daju djecu trgovcima djecom. Jednom kad dobiju informacije, nastupaju sa više opreza.

Rani brakovi

Romski učesnici okruglog stola u Beogradu su pokrenuli pitanje ugovorenih brakova koji se dešavaju u tradicionalnijim romskim zajednicama. Ovi rani brakovi obično uključuju mlade nevjest i mladoženje, koji razmjenjuju robu kao dio rituala miraza koji je predstavljen kao “cijena mlade/nevjeste”. Učesnici okruglog stola su smatrali da ova praksa doprinosi zbunjenosti o tome šta je od toga slučaj trgovine ljudima, a šta nije. Međunarodno priznata definicija trgovine ljudima može ponekad značiti da romske kulturne prakse budu pogrešno interpretirane kao slučajevi trgovine ljudima. Ovo bi značilo da se sistem miraza označava kao “prodaja mlade”. Iako su učesnici shvatili da postoje slučajevi zloupotrebe ugovorenih brakova, većina Roma koji poštuju tradicionalni običaj smatraju ovu praksu kao dragocjen dio njihovog kulturnog nasljeđa isprepleten sa glavnim vrijednostima romskog identiteta i dostojanstva kao grupe. Učesnici/e Romi/kinje su istakli/e da se u pokušaju da se identifikuju konkretni slučajevi trgovine ljudima u romskim zajednicama mora praviti razlika između autentičnih tradicija i onih koje su postale eksploatisane.

Studija Svjetske banke uz učešće Centra za ekonomske i društvene studije (CESS) je ustanovila vezu između trgovine radi prostitucije i ranih brakova.²¹ U skladu sa ovom studijom, “nije neobično za djevojčicu da ima dvije bebe u dobi od 15 godina. Rani brakovi se ne prijavljuju jer su nezakoniti i djeca ovih mladih

---

²¹ Za više informacija, molimo da pogledate OSCE ODIHR CPRSI procjenu napravljenu nakon putovanja u Albaniju “Trgovina djecom u romskim i egipatskim zajednicama” (2003), možete vidjeti na www.osce.org/odihhr/documents

parova se vrlo rijetko prijavljuju u matične knjige rođenih što ih čini podložnim trgovini ljudima i nezakonitom usvajanju.” Izvještaj podržava ove rezultate činjenicom da je 5% od 660 porodica (330 Roma i 330 Egipćana) intervjuisanih za ovu studiju imalo slučaj u svojoj bližoj ili daljoj porodici mlade razvedene Romkinje majke koja je trgovana u svrhu prostitucije.

Polna i rodna dimenzija takođe bi trebala biti uzeta u obzir kada se raspravlja o ranim brakovima. Kako je jedan romski/a aktivist/kinja rekao/la, romske žene doživljavaju trostruku diskriminaciju “zato što su siromašne, zato što su Romkinje i zato što su žene”.²² Takođe se dešava da zbog svega ovoga imaju nizak nivo obrazovanja jer romske žene rano napuštaju školu radi udaje, a takođe ne mogu da učestvuju u javnim aktivnostima jer ih porodica i zajednica drži izolovanim.

Nedostatak znanja o tome kako imati pristup informacijama i pomoći

Još jedno interno ograničenje proisteklo iz ODIHR-ovog izvještaja za Albaniju je da vođe zajednice koji često vode nevladine organizacije u zajednici nemaju znanje ili informacije o postojećim instrumentima i inicijativama da se bore protiv trgovine ljudima. Ovi predstavnici/e Roma su praktično spona između Roma i vanjskog svijeta. U izvještaju za Albaniju, rezultati jasno pokazuju da nema saradnje između predstavnika/ca Roma i Egipćana. i postojećih inicijativa u borbi protiv trgovine ljudima u Albaniji. Npr. izvještaj citira intervju obavljen sa šefom jedine egipatske NVO u Korci koji “je izjavio da mu se obraćaju mnogi pojedinci tražeći pomoć u pronalasku njihove djece Kako on kaže, on ne može ništa učiniti da im pomogne.” Izvještaj potom objašnjava da egipatski predstavnik nema informacije o strategijama i metodama vezano za trgovinu ljudima kojima bi on imao pristup, uključujući one koji razlikuju djecu i odrasle žrtve trgovine ljudima.

Nedovoljno znanje ili informisanost o prirodi trgovine ljudima je takođe prikazano nepraviljenjem razlike između djece i žena. Pošto se mnoge romske djevojke udaju i počinju imati djecu od 13-te godine, rezultati kažu da postoji “tendencija za romske predstavnike/ce da trgovinu starijim djevojčicama smatraju trgovinom odraslih žena.”

Iako su romski/e aktivisti/kinje na okruglom stolu istakli/e unutrašnje osjetljivosti zajednice koje je pokrenulo pitanje trgovine ljudima u romskim zajednicama, takođe su istakli hitnu potrebu da se ovo pitanje pokrene kroz podizanje svijesti, izgradnju kapaciteta i na kraju prevenciju što se može desiti samo ako se olakša pristup glavnim mrežama u borbi protiv trgovine ljudima. Rečeno je takođe da kako bi se romske zajednice suočile s problemom trgovine ljudima, uključujući i moguće iskorištavanje tradicionalnih praksi, moraju se obratiti i van romske zajednice i ostvariti širi javni dijalog po ovom pitanju.

Nedostatak tačnih podataka o fenomenu trgovine ljudima i kako on utiče na romske zajednice

Nedostatak podataka i metoda za prikupljanje podataka o pojavama trgovine ljudima među romskim stanovništvom je pokrenulo nekoliko pitanja među romskim učesnicima/ama. To su pitanja kao što je koja vrsta pristupa prikupljanju podataka i istraživanju će obezbijediti praktične informacije o uticaju trgovine ljudima na romske grupe. Takođe se postavilo pitanje koristi od odvajanja podataka o romskim žrtvama trgovine ljudima i pokrenulo pitanje među romskim učesnicima/ama vezano za najbolji pristup koje bi romski/e predstavnici/e trebalo da usvoje kako bi informisali/e javnost i spriječili/e trgovinu ljudima u svojim zajednicama.

Uz nedostatak podataka je činjenica da mnogi Romi/kinje žrtve trgovine ljudima često nemaju dokumente o prijavi u matične knjige rođenih. Ovo je pomenuto u ODIHR-ovom izvještaju o procjeni kao problem ne samo za vlasti koje se bore protiv trgovine ljudima nego i za one žrtve trgovine ljudima koje se možda čine “nevidljivim” za trgovce ljudima i smatraju se čak i vrijednijom robom.

---

²²Ivan Ivanov citiran u “Romske žene u romskim i društvima gdje živi većinski dio stanovništva”, Evropski Centar za zaštitu prava Roma možete naći na www.erc.org

Vanjska ograničenja

Društvena stigmatizacija i marginalizacija Roma povećava uzroke trgovine ljudima u romskim zajednicama. Rezultat je da su Romi isključeni iz bilo kog tipa struktura insitucionalne podrške koja može kreirati održiva rješenja za probleme koji su vezani za trgovinu ljudima u njihovim zajednicama. Inicijative u borbi protiv trgovine ljudima za romske zajednice koje u svom kreiranju, implementaciji i dugotrajnoj saradnja programskih aktivnosti ne uključuju Rome/kinje, nude samo kratkoročna rješenja.

Društvena marginalizacija Roma

CRS je istakao, a to su potvrdili učesnici ODIHR-ovog regionalnog okruglog stola da nepovezan položaj romske populacije sa širim društvom doprinosi stvaranju uzroka trgovine ljudima u romskim zajednicama. Učesnici su potvrdili da je ovo intenzivirano lokalnim i međunarodnim medijskim izvještajima koji su često senzacionalni i prikazuju postojeće stereotipe Roma kao počinitelja trgovine ljudima. Dok su neki Romi trgovci ljudima, nema dokumentovanih dokaza koji pokazuju neproporcionalan broj osoba romske etničke skupine koje su trgovane.

Nedostatak insitucionalne podrške za romske zajednice

Dok su državne vlasti i međunarodne organizacije svjesne problema trgovine ljudima među ugroženim grupama, ipak je dato malo novaca za projekte ili programe koje su osmislili i vodili Romi. Kako izvještaj o procjeni za Albaniju kazuje: "Čini se da su donatori nevoljni da doniraju novac romskim i egipatskim NVO-ima zbog nedostatka povjerenja što znači da je novac određen za romske i egipatske NVO-e uvijek kanalisano preko neromskih NVO-a koji bi trebali da uključe i/ili da sarađuju sa romskim i egipatskim zajednicama u njihovom radu." Izvještaj potom postavlja pitanje da li ova saradnja ikada postoji. Takođe, donatori su nevoljni da daju novac romskim NVO-ima jer smatraju da je postojeće neprijateljstvo među nekim kontraproduktivno.

Manjak romskih aktivista/kinja u okviru mreža koje se bore protiv trgovine ljudima je povećao nevoljnost romskih predstavnika/ca i NVO-a da učestvuju sa neromskim NVO-ima koji su uključeni u prikupljanje podataka i procjenu trgovine ljudima. Nedostatak insitucionalne podrške od organizacija koje se bore protiv trgovine ljudima da se u iste uključe Romi/kinje aktivisti/kinje doprinosi neodrživosti programa i projekata osmišljenih da se bore protiv trgovine ljudima u oblastima sa velikom romskom populacijom.

Pogrešna percepcija od strane većine prema mnogim manjinskim kulturnim praksama znači da pitanja kao što je trgovina ljudima su interpretirani u etno-kulturnom kontekstu. Lokalne, državne i međunarodne organizacije koje se bore protiv trgovine ljudima su nevoljne da sprovedu istraživanje i da usmjere projekte i programe u borbi protiv trgovine ljudima prema jednoj društvenoj grupi kao što su Romi koju oni vide kao kulturno različitom. Takođe, većinski dio stanovništva često daje pretpostavke da u romskim zajednicama postoji urođen potencijal da pomognu činjenje krivičnih djela vezanih za trgovinu ljudima.

Takođe postoji tendencija od strane onih koji nisu Romi da tretiraju Rome kao kulturno homogenu grupu i u okviru jedne države i van njenih granica. Dok praksa sklapanja ranih brakova može postojati u jednoj romskoj grupi, u nekim drugim toga nema. Romi su društveno podijeljeni u slojeve i učestvuju u društvenoj modernizaciji i u okviru svoje kulturne grupe i šireg društva.

V. Preporuke za buduće aktivnosti

Regionalni okrugli sto u Beogradu koji je podržao ODIHR je okupio romske i neromske aktiviste/kinje da bi obezbijedio opšti pregled trgovine ljudima u smislu kako utiče na romske zajednice u nekoliko zemalja Jugoistočne Evrope. Nekoliko preporuka je proisteklo iz izvještaja o procjeni koji su urađeni za Albaniju, Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju, Rumuniju i Srbiju i Crnu Goru.

Na osnovu preporuka koje su predstavljene u izvještajima o procjeni i diskusijama sa okruglog stola u Beogradu, ovaj dokument preporučuje da se pitanje trgovine ljudima u romskim zajednicama stavi u kontekst ljudskih prava i da se da hitan prioritet preventivnim mjerama. Istovremeno, osjećaj vlasništva i osnaživanja se mora unijeti u romske zajednice na svim nivoima društva: državnom, regionalnom i lokalnom.

Preporuke su podijeljene na aktivnosti koje mogu preduzeti zemlje učesnice, institucije OSCE-a i romske i neromske organizacije koje se bore protiv trgovine ljudima. Ove aktivnosti se preklapaju i nisu međusobno isključive.

Zemlje učesnice

- Uzroci koji doprinose trgovini ljudima u romskim zajednicama se moraju bolje razumjeti i početi rješavati na integrativan način kroz državne akcione planove koji se odnose na Rome. Zemlje učesnice bi trebalo da usvoje mjere da se poboljšaju ljudska prava Roma, uključujući pristup obrazovanju, zdravlju i mogućnostima zaposlenja kao i specifičnim mjerama u borbi protiv trgovine ljudima.
- Državne i lokalne vlasti treba da osiguraju da se romsko stanovništvo uključi u upis u matične knjige rođenih. Ovo bi omogućilo lakše prikupljanje podataka i ciljane inicijative u borbi protiv trgovine ljudima.
- Zemlje učesnice bi trebalo da objedine podatke o trgovini ljudima tako da odražavaju etničko porijeklo žrtava kako bi se bolje identifikovale rizične grupe i žrtve i omogućila ciljana aktivnost. Romi bi trebalo da budu uključeni u proces istraživanja prikupljanja podataka, analize i rezultata.
- Mjere **izgradnje kapaciteta** bi trebalo da uključe lokalne vlasti i organizacije koje rade u oblastima kao što su: nediskriminacija, zaposlenje, radno pravo (ovo važi i za zemlje porijekla i za inostranstvo) kao i migracije i prava migranata.
- Između zemalja porijekla i destinacije bi trebalo pokrenuti **zajedničke inicijative u borbi protiv trgovine ljudima koje promovišu razmjenu informacija** kako bi se bolje borili protiv trgovine ljudima preko granica jedne zemlje.
- **Romske nevladine organizacije** bi trebale da same ili u partnerstvu sa neromskim organizacijama imaju pristup državnim fondovima za inicijative u cilju borbe protiv trgovine ljudima.

Institucije OSCE-a

- Konferencije i inicijative vezane za borbu protiv trgovine ljudima koje su pokrenule institucije OSCE-a trebalo bi da uključe Rome kao one koji **doprinose** i učestvuju kako bi dalje osigurali uključenost Roma u inicijative vezane za borbu protiv trgovine ljudima.
- **Prikupljanje podataka** trebalo bi da uključi istraživanje o trgovini ljudima koje se odnosi na Rome, i ovo bi se trebalo implementirati u radu raznih kontakt osoba za borbu protiv trgovine ljudima i za Rome

koji su već ustanovljeni u OSCE-ovim misijama širom regiona Jugoistočne Evrope. Ova komponenta bi pomogla učešće romskih nevladinih organizacija u mrežama koje se bore protiv trgovine ljudima i doprinijela boljem razumijevanju koliko trgovina ljudima utiče na romske zajednice.

- Institucije i tijela OSCE-a trebalo bi da nastave da pomažu inicijative za podizanje svijesti i prevenciju za romske zajednice preko ODIHR-ove Tačke za kontakt po pitanju Roma i Sinta u saradnji sa ODIHR-ovim Programom za borbu protiv trgovine ljudima i OSCE-ovim terenskim misijama.
- **OSCE-ove terenske misije** bi trebalo da ohrabre saradnju između Roma i kontakt osoba za borbu protiv trgovine ljudima kako bi se osiguralo da predstavnici/e Roma i NVO-a igraju značajnu ulogu u inicijativama i organizacijama u cilju borbe protiv trgovine ljudima.

Romske nevladine organizacije

- Predstavnici/e Roma i aktivisti/kinje iz zajednice trebalo bi da ohrabre **debatu i otvorenost** po pitanju trgovine ljudima u romskim zajednicama i da pomognu da se formulišu reakcije prema pristupu zasnovanom na poštovanju ljudskih prava. Ovo bi uključivalo raspravu o pitanjima koja bi se mogla pokazati kao osjetljiva u zajednici kao što su rani brak i prosjačenje djece.
- **Podizanje svijesti** i inicijative u prevenciji trgovine ljudima u romskim zajednicama trebalo bi da se poveže sa relevantnim socijalno-ekonomskim oblastima kao što su obrazovanje i zdravstvo.
- Trebalo bi stvoriti **Mrežu za borbu protiv trgovine ljudima** romskih organizacija između različitih zemalja kako bi se pomogla diskusija, razmjena informacija i iskustava, kao i praktične inicijative sa romskim zajednicama usmjerene ka borbi protiv trgovine ljudima.
- **Program mentorisanja** trebalo bi da bude kreiran od strane onih romskih i neromskih NVO-a koji su razvili kapacitet da rade u borbi protiv trgovine ljudima u romskim zajednicama. Radeći kao mentori/ce, ove nevladine organizacije mogu prenijeti znanje i stručnost drugim NVO-ima koji bi željeli da postanu aktivni po pitanju trgovine ljudima u romskim zajednicama.
- Predstavnici/e Roma/kinja bi trebalo da ohrabre Rome/kinje da **zagovaraju i lobiraju** kod relevantnih građanskih vlasti da se pozabave faktorima koji ih čine ugroženim, a to su nedostatak prijave u matične knjige rođenih, nedostatak pristupa obrazovanju, zaposlenju, zdravstvenim uslugama koje doprinose da Romi/kinje postanu žrtve trgovine ljudima.
- Masovni mediji, uključujući romske medije, trebalo bi da medijski obuhvate značajan broj romskog i neromskog stanovništva vezano za podizanje svijesti i prevenciju u vezi borbe protiv trgovine ljudima.
- U saradnji sa neromskim organizacijama koje se bore protiv trgovine ljudima i relevantnim državnim institucijama (agencije za sprovođenje zakona i društvene službe), trebalo bi razviti sredstva za podizanje svijesti i prevenciju da bi se spriječila trgovina ljudima u romskim zajednicama.

Neromske organizacije koje učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima

- Neromske organizacije koje učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima trebalo bi da uključe **Rome u aktivnosti na izgradnji kapaciteta i prenošenju informacija** u vezi sprječavanja trgovine ljudima, posebno pošto mnogi Romi nemaju formalno obrazovanje niti pristup državnim institucijama (npr.

školama ili objektima za zdravstvenu zaštitu) gdje se mogu sprovesti kampanje za podizanje svijesti u vezi borbe protiv trgovine ljudima.

- Trebalo bi razviti **Memorandume o razumijevanju** između romskih i neromskih nevladinih organizacija da bi se olakšala saradnja i izgradilo povjerenje među njima.
- Neromske nevladine organizacije treba da osiguraju da predstavnici/e Roma i nevladinih organizacija igraju ulogu u planiranju i implementaciji njihovih projekata, posebno ako se odnose na zajednice Roma.
- Partneri/ce Romi/kinje treba da ravnopravno učestvuju u projektnim aktivnostima sa neromskim organizacijama.

Literatura

Amaro Drom, “Innocent Smiles: Trafficking in Persons Report in the Albanian Roma Community” [Nevini osmjesi: Izvještaj o trgovini ljudima u albanskoj romskoj zajednici], (2005. godina), www.unionamarodrom.com.

Bibija – Romski ženski centar, “Trafficking of Human Beings: Its Consequences on Roma Communities in Serbia, Union Serbia and Montenegro” [Trgovina ljudima: Njene posljedice za romsku zajednicu u Srbiji, Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore], (2004. godina), možete dobiti preko OSCE ODIHR CPRSI.

Catholic Relief Services, “Trafficking of Roma Women and Children From Serbia- Risk and Resiliency Factors” [Trgovina romskim ženama i djecom iz Srbije – Faktori rizika i elastičnosti], (2004. godina). Kopije izvještaja su na raspolaganju preko Centra za ljudska prava u Beogradu na bgcentar@eunet.yu.

Evropski Centar za zaštitu prava Roma, “Roma and Egyptians in Albania: From Social Exclusion to Social Inclusion: Summary of the World Bank Needs Assessment Study on Roma and Egyptians in Albania,” [Romi i Egipćani u Albaniji: Od isključenja do uključenja u društvene tokove: Pregled Studije o procjeni potreba Roma i Egipćana u Albaniji koju je sproveda Svjetska banka], www.errc.org.

Limanowska, Barbara, *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe* [Trgovina ljudima u Jugoistočnoj Evropi], (UNICEF/UNOHCHR/OSCE ODIHR, 2003. godine).

Milivojevic, S., Simeunovic-Patic, B., Mihic, B. *Trgovina ljudima u Srbiji*, (OSCE i Viktimološko društvo Srbije, 2004. godina), na www.vds.org.yu/File/trgovinaljudimausrbiji.pdf.

Salvati Copiii, “Report on Child Trafficking” [Izvještaj o trgovini djecom], (2004. godina).

Surtees, Rebecca, “Second Annual Report on Victims of Trafficking in South-Eastern Europe” [Drugi godišnji izvještaj o žrtvama trgovine ljudima u Jugoistočnoj Evropi], (IOM, 2005. godine), www.iom.int.

ODIHR-ovi dokumenti

CPRSI istraživačko putovanje u Albaniju, “Trafficking in Children from Roma and Egyptian Communities” [Trgovina djecom iz romskih i egipatskih zajednica], (ODIHR, 2003. godine), na www.osce.org/odihr/documents.

CPRSI istraživačko putovanje u Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju, “Trafficking in Children and Roma Communities” [Trgovina djecom i zajednice Roma], (ODIHR, 2004. godina), možete naći preko ODIHR CPRSI.

CPRSI istraživačko putovanje u Rumuniju, “Research on trafficking in children among Roma population in Romania” [Istraživanje o trgovini djecom među romskom populacijom u Rumuniji], (ODIHR, 2004. godina), možete naći preko ODIHR CPRSI.

National Referral Mechanisms: Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons – A Practical Handbook [Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima: Pridružujući se naporima da se zaštite prava trgovanih osoba – Praktični priručnik], (ODIHR, 2004. godine), možete naći na www.osce.org/odihr.

“Report on Awareness Raising for Roma Activists on the Issue of Trafficking in Human Beings and especially Children” [Izvještaj o podizanju svijesti za romske aktiviste/kinje po pitanju trgovine ljudima posebno djecom], (ODIHR, 2004. godina), možete naći preko ODIHR CPRSI.

UNICEF i Save the Children Norveška, Istraživanje o trgovini djecom u Bosni i Hercegovini, možete naći na sljedećoj stranici:

<http://sobek.colorado.edu/SOC/People/Faculty/rosga/FINAL%20CHILD%20TRAF%20REPT.htm>.

Wipler, Ewa, *Current trends and responses to combat trafficking in human beings in Central and South Eastern Europe* [Sadašnji trendovi i načini borbe protiv trgovine ljudima u Srednjoj i Jugoistočnoj Evropi], (2004), možete dobiti preko OSCE ODIHR CPRSI.